

Barnen på Isnäs

Isgäddor, Björn och den farliga våren

Du kanske undrar varför jag gick i kring så länge med vatten upp till knäna fast det var iskallt? Varför jag plumsade runt bland gammal vass och starr fast benen var helt stela och blå? Det var för att jag kunde få följa med till Arkö. Ja, fast bara om jag fått ihop fler vårgäddor än vanligt. Det var därför jag klafsade runt längre än jag brukade på strandängen ner mot viken. Det var därför mina ben illvärkte.

Vi hade suttit utanför i vårsolen och lagat en av mjärdarna när far skickade i väg mig för att bryta några tunna hasselspön fast det inte behövdes fler, det såg jag ju. Men jag hörde på hans röst att det var något viktigt han ville prata med Holmsten om när jag sprang upp i backen för att kvickt kunna vara tillbaka och lyssna. Det var svårt nu, det visste ju jag också. Visst hade isen gått upp och de allra första gäddorna sökte sig in i vattnet på strandängarna för att lägga sin rom.

Men kor och får vill inte äta gädda. Nästan allt vinterfoder var slut och vi hade inte kunnat mjölka på länge. Fåren klarade sig bättre, men de låg mest ner nu och det skulle dröja innan det fanns nytt grönt gräs att börja noppa av så att de fick kraft nog att stå på sina smala, svarta ben igen.

Men gäddorna var ändå det som skulle rädda djuren, det var planen de hade när jag kom tillbaka. När jag satte mig intill Holmsten igen tittade han på mig innan han började trä in nästa spö i hålet längst ut på mjärden. Han undrade vem jag var, det var så han tittade. Men det vet han ju, jag är Björn och är mer än 10 år nu. Inte lika gammal som Gunnar förstås, men jag är större. Han är så spinkig.

”Du kan följa med i båten upp till Arkö med gäddor om du kan fånga lika många som Holmsten”, far pratade medan han böjde sig fram och sträckte ut mjärden för att se om där var fler hål.

Jag såg nog bara dum ut då, sa inte nåt. Men inuti hade det blivit alldeles rörigt och röran flyttade ut i ansiktet, kände jag. Det blev hett och rött.

Arkö och Arkö hus, det var ju där de stora båtarna gick in när de gått över Bråviken på väg från Birka. Och där mötte de ibland dem som kommit med båtar söder ifrån. Från Ribe och Hedeby och från det där som hette Opel, fast inte riktigt så.

Men till Arkö åkte bara män från de största gårdarna här i kring. Bryten från Husby med sitt järn eller Gulle från Sund. Eller de från Herrebro som hade

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta

pärlor. Skulle far och Holmsten dit? Med gäddor och med mig?

Ja, så hade de tänkt sig. Med mig och med väldigt många gäddor. Det var därför jag började gå så länge i vattnet fast det klirrade av tunn, tunn is några morgnar. Holmsten hjälpte mig att vittja mjärdar, det är så tungt. Men flera gäddor kunde jag ta med bara händerna, de blir lite konstiga när de leker och de första som kommer är de minsta. Men lika många gäddor som Holmsten! Det skulle nog inte gå. Nej, men jag fick följa med ändå. Gäddor mot hö och lövruskor hade de tänkt. Hade någon av dem som kom till Arkö hört något sådant förut?

Nypon, Gunnar och mässlingen

Det blev så varmt den här dagen, nästan hett, fast det var höst nu. Men vi gick upp och satte oss högst uppe på berget när det blev för svettigt och då vände jag mig rakt mot vinden och blåsten.

”De som kom i båtar där ute på fjärden skulle se spåren av dem som rest till dödsriket” mor satte sig ner på kanten av en av de runda stora stenhögarna här uppe på berget. Det låg flera i rad och alla syntes säkert ute från havet.

”När var det”, undrade jag. ”Var du med när de döda fick resa vidare?”

”Nej, Gunnar, så gammal är jag verkligen inte”, mor skrattade och strök bort hårslingor från pannan, hon lutade sig bakåt mot de grå stenarna ”Det här var så länge sedan att ingen här kan minnas det”.

Vi satt intill den största högen av dem alla. Runda, grå stenar hade travats högt på varandra. Att det var

många som arbetat hårt för att få upp all sten hit till bergskanten var inte svårt att räkna ut, det måste ha varit bra mycket värre än vår nyponplockning i het-tan. Kanske de gjort det på vintern, tänkte jag, då kan man släpa tunga saker på snön och det är ju inte så varmt heller. Mor försökte lägga armen om mig, men jag reste mig upp igen, jag har ju slutat gulla mig så mycket nu.

”Men våra döda kan inte ses från havet, varför re-ser de till dödsriket från ängen och småhögarna vid berget bakom våra hus?” det ville jag faktiskt veta. Jag tänkte på högarna av jord och torv med gräs på dit både mor och mormor Tyrna brukade gå när de hade problem att lösa, när de behövde någon att prata med.

”Nej men, vi behöver ju ha dem kvar hos oss på gården, de hör ju till familjen och till våra marker” Kanske var det så att mor tänkte på Åsa, hennes bästa syster, som de brände för tre år sedan. Det kanske var tanken på henne och barnet hon inte kunnat föda fram som fick mor att låta nästan arg.

”Nej du, nu fortsätter vi med nyponplockningen” mor reste sig snabbt, och försvann en bit ner bakom en stor nyponbuske.

”Hjälp mig bara att bre ut nyponen på tork så kan du gå till Sote sedan”. Mor var redan i gång, men vart hade Sote tagit vägen, han hade ju varit ute och lekt när vi gick i väg? I flera dagar hade han varit sjuk, haft onda ögon, hosta och röda utslag, men nu var han pigg igen. Så pigg att han var helt försvunnen?

Ingenstans kunde jag se honom. Men kvällen blev

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta

snabbt kall, rök steg upp ur rökålet så mormor måste ha tänt elden. Jag gick in.

”Så duktig du var med nyponen” mormor pratade så larvigt, som om jag bara var fyra som Sote, och inte tolv. ”En sån härlig dag ni fick i snåren uppe på berget, sol och blåst”, fortsatte hon.

”Var är Sote” avbröt jag. ”Har mormor sett honom?” Då vred hon sakta på huvudet och tittade bort i hörnet.

Sote låg på bänken längst in, han var röd och svettig. Det var tungt för honom att andas, han fick ta i för att få in luften. Ögonen var blanka och han tittade liksom på ett annat sätt.

”Men vad är det nu? Han hade ju blivit frisk”, jag tittade nog argt på mormor, det är ju hon som vet hur man sköter sjuka.

”Åh, det blir nog bra igen” sa hon och vände sig bort. ”Skall bara hämta lite mer ved” . Men jag hade ju haft ved med mig in, såg hon inte det?

Innan jag lade mig den kvällen gick jag ut en bit bakom huset och pinkade på mitt vanliga ställe. När jag såg gravhögarna visste jag på något underligt sätt att jag nog skulle behöva ha någon att tala med snart. Sote, min bästa, min glada och busiga lilla bror!

Tyrna försöker förstå och klär sig som lök

Nu var dagarna så korta att det var svårt att hinna med det som behövde göras medan det fanns dagsljus kvar ute. Det långa mörkret var tungt och det hade flyttat in i Gunnar också.

Sotes hosta hade blivit värre och värre, han hade bli-

vit röd och het och ville inte prata längre. En morgon när det var långt kvar till dagsljuset reste han i väg till dödsriket.

Att han varit i vägen, alltid hängt efter, ville göra sånt han inte klarade av och ställde frågor som inte gick att svara på, det hade Gunnar glömt nu. Sotes iver och nyfikenhet på livet och allt som rörde sig i världen hade liksom flyttat in i Gunnar också. Han hade blivit glad av Sote. Först nu förstod han det.

Gunnars ben hade blivit långsamma. Och det såg ut som om han bar på något tungt fast händerna var tomma. Till slut bestämde sig mormor Tyrna för att gå till Sund.

”Allt jag kan har jag provat för att få pojken livsduglig igen. Ingerun väver både människors liv och band som gnistrar av tunna, glänsande silvertrådar. Hon är den som kan sejden bäst och som kan se in i vår framtid”. Mormor gjorde sig i ordning för en lång vandring i kyla och mörker.

I påsen som hängde i skärpet lade hon två brödkakor, sin sländtrissa, ull och det lilla lin hon hade och så en av finostarna som gåva. Den stora, tjockaste schalen virade hon i flera varv runt huvud och axlar. Sen gick hon.

Gulle och de andra männen på Sund hade gett sig av i stora båtar söderut efter sommaren. Kvinnorna hade hand om gården. De skötte de många djuren som vanligt, men vintern var den tid då de vävde också, de vackra banden i klara färger med silvertrådar i och tyger av både ull och lin.

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta

Tyrna hörde ett skrapande ljud när hon rundat ett av husen och steg in på tunet. Genom dörren som öppnats såg hon många armar och händer som rörde sig över kohudarnas baksidor. Krumknivarna av järn drevs över de blöta skinnen för att få bort fett och göra dem tunnare och mera smidiga. Det drev upp den starka, otäcka lukten som slog emot Tyrna.

Det var många kvinnor och en eld där inne, den som var på väg ut var bara en pojke. Han stannade upp, fylld av respekt. En gammal kvinna var ovanligt, de var kunskapsrika, det visste han. Men Tyrna stannade inte upp, hon fortsatte rakt fram, upp mot det höga huset.

Ingerun vände sig förvånad om och sänkte väsvärdet. Tyrna hade aldrig varit på besök här, Isnäs där hon bodde låg en bra bit bort, men hon kändes ändå igen. Bandväverskornas brickor stannade av, undrande tittade de mot den nyanlända.

”Nu måste jag be om hjälp, det jag kan räcker inte till”, Tyrna var andfådd men också rädd för att inte bli bra mottagen på en stor gård.

”Vi har just förlorat Sote, förutom de två barn vi blivit av med förut, och nu är det som om sorgen drar livet ur Gunnar också, vår äldste” orden kom snabbt. Tyrna kände sig osäker inför alla ögon som vändes mot platsen där hon stod, mitt på golvet. Men Ingerun tog henne med sig och bjöd henne att sitta ner på bänken borta vid hundarna, en bra bit från de andra som nu lät brickorna i bandvävarna vändas fram och tillbaka igen.

”Berätta , vem är Gunnar”, Ingerun frågade lugnande om barnen och om familjen på Isnäs. Hur många barn fanns kvar och hur gamla var dom?

”Gunnar är vår äldste, han är tolv år. Han är klok och lite tyst. Tunn i kroppen och känslig. Han lär sig så lätt, och tar sig tid att lyssna” en av hundarna puffade med nosen mot Tyrnas ben medan hon pratade, han vill bli klappad. Hon stack ner handen i den tjocka, bruna pälsen och hennes fingrar försvann djupt ner i de mjuka, ulliga håren längst in.

”Björn är tio, han fick följa med i båten till Arkö i våras, det berättar han för alla hela tiden. Han är stor i orden, använder inte förståndet så mycket. Men han är redan både längre och starkare än Gunnar. Han blir nog bra med både åror och yxa. Ta hand om en familj kommer han nog att ha svårare med”. När Tyrna fortsatte att berätta om den yngsta, Åsa som bara var drygt två, log hon och hennes kinder fick färg.

”Det är enda flickan vi har kvar, knubbig, stark och lika pigg som Sote.

Ingerun satt helt tyst och lyssnade när Tyrna berättade om resten av familjen. Först när alla fanns med ville hon veta mer om Gunnar med mörkret inom sig.

”Om han tar stort ansvar, han är ju äldst, kanske Sote var den som fick honom att vara enkel, leka och inte behöva ordna, ställa till rätta. Björn kanske inte tänker på sånt, han är starkast i kroppen” Ingerun tittade frågande på mormor Tyrna som börjat tänka närmre på vad hon sagt om sin familj.

De två kvinnorna satt länge och pratade, tystnade ibland, lyssnade noga på varandra. De spann medan de pratade, två tunna, jämna ulltrådar blev allt längre. De båda hundarna hade somnat, den bruna med nosen ovanpå framtassarna och ena örat vikt framåt över ögat.

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta

När Tyrna reste sig för att gå hem såg hon en liten bit av himlen genom rökhålet. Den var alldeles blå, vinterdagen skulle bli mycket solig och mycket kall.

”Det känns inte fullt så allvarligt nu när vi pratat länge, också vi människor kan skapa framtid. Allt har inte ödet bestämt” mormor virade schalen runt sig igen. Hon blev nästan som en lök, när schalen låg i varv på varv.

När hon klev ut på tunet såg hon solen och på vägen tillbaka visste hon att hon kunde få glädjen och leken tillbaka in i Gunnar igen.

Björn, en gran som sprakar och en ny vägg

Snön låg djup och det hade varit molnfritt i flera nätter. Månen var stor, rund och blekt gul. Då blev nätterna ljusa. Ett blåvitt, starkt ljus blev det och då syntes djurens spår tydligt i mörkblått i snön. Men räven gick inte i fällorna och ekorrarna höll sig kvar långt inne i granarna. Pälsskinn kanske det inte skulle kunna bli så mycket av den här vintern.

När månen bara var halv igen började det blåsa starkt snett utifrån havet och det blev kallare. Mycket kallare. Och blåsten var så hård att det svårt att stå rak när man måste ut och fukten i ögonen kändes som is.

Det var för att snabbt komma in igen som Björn hade tagit den stora granruskan. Han skulle hämta ved, men tyckte att den torra, grova grantoppen var lång och bra. Det sprakade och smällde när han lade den på elden. Gran gör ju så.

”Strunt i det, bara det brinner” sade han till sig själv.

Gnistorna hoppade i luften upp mot rökhålet. När en

grov gren tog eld blev det en hel, hoppande stjärnhimmel. Det var just då Gunnar kom in igen och inte orkade hålla i dörren som blåste ur händerna på honom. Vinden svepte rakt in och drogs upp mot rökhålet med full kraft. Gnistor från granruskan hoppade plötsligt ännu högre och satte sig i vasstaket.

Vad som sen hände är det svårt att berätta om, men alla hann ta sig ut och de andra husen klarade sig.

Far och Holmsten hade kommit överens med gårdarna i byn i Häggebo om att de fick ta ut nya stockar ur skogen. Virket var ju torrt och bra så här års. De kunde fälla och forsla hem, men det gick varken att gräva hål för stolparna eller bryta loss sten till grunden ur tjälen, det fick vänta, säkert till fram i maj då de hade så mycket annat att göra.

Fram till dess såg mormor Tyrna till att Björn blev den som fick skära ny vass. Varje dag var han nere på isen i viken, skar av, band ihop och bar upp tjocka vassbuntar till det nya taket. Sent på eftermiddagarna hade han mycket damm i kläderna, det kröp ner på ryggen och in under mössan. Vassen har sina torra vippor kvar över vintern, men de släpper ifrån sig både frön och boss och allt sätter sig fast i hår och i kläder och det kliar!

Tyrna höll Gunnar borta från ansvaret för det nya husbygget, han gillrade fällor och fiskade på isen med Holmsten i stället.

Harar fick de, det blev flera fina, vita skinn och mycket fisk kunde de dra upp genom vakarna i den tjocka isen.

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta

Holmsten visade Gunnar hur han skulle få hararna sedan de tagit ut inälvorna och låtit dem hänga några dagar. Men det var svårt att få till det rätta rycket så hela pälsen följde med. Gunnar drog, men pälsen delade sig. Han försökte igen, koncentrerade sig och drog. Samma sak igen!

”Om du slappnar av, tar det lätt och bestämt, kan det lyckas. De strimlade pälsarna behöver du inte bry dig om, någon småtting skall väl också ha en kant runt halsen av fint, vitt skinn”.

Holmsten skrattade åt Gunnars kamp.

”Lite otur får man räkna med, jag var ännu värre när jag försökte lära mig en gång”. Till slut fick han också Gunnar att skratta och nästa skinn släppte, helt och fint!

När de stora hålen för det nya husets stolpar grävts en dag i slutet av maj brände Tyrna några sädeskorn som hon gömt undan. På natten gick hon ut ensam

och lade ner dem i två av hålen. För välgång, för mindre olycka och död för alla. Men någon järnbit att lägga under den nya tröskel hade hon inte.

Nästa dag restes stolparna, flera kom över från Häggebo och hjälpte till. Kvällen blev sen innan stolpar och överliggare höll ihop. Morgonen därpå kunde Björn och Gunnar börja trä in hasselkäppar mellan stolparna som fäste för den lera som skulle bli väggar. I leran blandade de in komockor och bynke från ladan och aktade så att leran inte blev för lös.

”Nu skall ni stå på varsin sida om väggen och kasta mot varandra som om ni var värsta fiender” Holmsten dirigerade det hela med skratt i ögonen.

”Det blir inte lätt att bli arg på stackars Björn nu, men kasta kan jag nog”, Gunnar skrattade så han vek sig när han böjde sig ned och fick upp en riktigt stor lerkladd i handen.

© Kajsa Althén

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta